

Sociálně patologické jevy v učebnicích pro základní školy

Závěrečná zpráva projektu specifického výzkumu v roce 2012

Zpracoval a předkládá: Mgr. Martin Kaliba

Kontakt: martin.kaliba@uhk.cz, tel. 775 330 136

Pracoviště: Katedra speciální pedagogiky PdF UHK

Závěrečná zpráva projektu specifického výzkumu – zakázka č. 2110

Název projektu: Sociálně patologické jevy v učebnicích pro základní školy

Specifikace řešitelského týmu

Odpovědný řešitel:

Mgr. Martin Kaliba

Katedra speciální pedagogiky PdF UHK

Studenti magisterského studia na PdF UHK:

Bc. Michaela Čechová

Studentka navazujícího magisterského studia – Speciální pedagogika rehabilitační činnosti a management speciálních zařízení (aktuálně 2. ročník prezenční formy studia).

Mgr. Petra Kalibová

V době řešení projektu studentka navazujícího magisterského studia – Sociální pedagogika (aktuálně řádně ukončené studium absolvováním).

Aktivní participace studentek na realizaci projektu byla založena zejména na zpracování rešerší a vytvoření bibliografického soupisu učebnic, skenování vybraných pasáží a digitální úpravě naskenovaných materiálů. Studentky se dále podílely na samotné analýze prezentace sociálně patologických jevů ve vybraných učebnicích. Studentky se zapojily do přípravy publikačních výstupů. V průběhu řešení projektu Mgr. Kalibová ukončila studium absolvováním, její spolupráce na projektu však pokračovala (a stále pokračuje).

Celková částka přidělené dotace: 15 000 Kč (Původní požadovaná částka byla 14 000 Kč, po navýšení byla konečná částka 15 000 Kč.)

Anotace

Výzkumný projekt byl zaměřen na problematiku výskytu tematiky sociálně patologických jevů ve vybraných učebnicích pro základní školy. Cílem předkládaného projektu byla obsahová analýza učebních textů a mapování výskytu témat souvisejících s problematikou sociálních deviací. Pozornost byla věnována především sociálně nežádoucím formám chování (závislostní chování, násilné a autoagresivní formy chování, kriminalita atd.) Projekt vycházel z výzkumných otázek: „Do jaké míry je problematika sociálně patologických jevů obsažena

v učebnicích pro základní školy?“ a „Jakým způsobem jsou sociálně patologické jevy prezentovány v učebnicích pro základní školy?“. Součástí byla i deskripce četnosti výskytu jednotlivých forem deviací a komparace učebnic různého typu. Hlavní použitou metodou byla obsahová analýza jednotlivých učebních textů v tištěné nebo elektronické podobě.

Stručný popis postupu při řešení projektu (max. 2 strany)

Jednou z velice aktuálních a akcentovaných oblastí současné edukační reality je oblast primární prevence sociálně nežádoucích jevů. Podotkněme, že aktuální terminologie v této oblasti často osciluje mezi pojmy jako sociálně patologické jevy nebo sociální deviace (např. Kraus, Hroncová, 2007, Ondrejko, 2009), a čím dál častěji v rámci tzv. soft přístupu (srov. Vojtová, 2008) přiklání k terminologickým alternativám. V oblasti výchovy a vzdělávání se tak dnes již relativně konsensuálně etabloval také termín rizikové chování (srov. Mioviský, 2010). Prevencí rizikového chování (resp. sociálně patologických jevů, sociálních deviací) rozumíme „koncepční, komplexní, cílený, plánovitý, flexibilní a efektivní soubor opatření, odborných činností a nabídek, zaměřený na posilování a rozvoj společensky žádoucích postojů, hodnot, zájmů, forem zdravého životního stylu, chování a jednání jednotlivců a skupin“(Pokorný, Telcová, Tomko, 2001, s. 24). Na základě obecného konsenzu můžeme prevenci sociálních deviací rozdělit do tří základních rovin. Jedná se o prevenci primární, sekundární a terciární. Další z možných dělení druhů prevence je rozlišení specifické a nespecifické prevence. Za nespecifickou prevenci považujeme obecné působení, které má směřovat k celkovému formování osobnosti ve smyslu jejího harmonického a zdravého rozvoje. Soudobá literatura navíc rozpracovává koncept efektivní primární prevence, mezi jehož základní požadavky patří komplexnost a kombinace mnohočetných strategií. Je tedy nutné vycházet z bio-psycho-socio-spirituálního modelu a preventivní programy koncipovat komplexně jako souhrn více faktorů a jako koordinovanou spolupráci různých institucí (autorit). Velmi důležité přitom je, aby primární prevence byla integrální součástí edukačního procesu a aby její prvky byly implementovány přímo do výuky jednotlivých předmětů. V literatuře často opomíjeným tématem je pak otázka zahrnutí problematiky sociálních deviací do učebnic, které jsou tradičně jedním ze základních pilířů školní edukace.

Primárním cílem projektu proto byla obsahová analýza (např. Pelikán, 2007) různých typů učebnic pro žáky základních škol a monitoring výskytu zmínek o sociálně patologických jevech v jejich obsahu. Zachycováno bylo kvantitativní hledisko frekvence výskytu jednotlivých forem deviantního chování, pozornost byla věnována i kvalitativní analýze kontextu, v jakém je daný jev prezentován. Z hlediska komparace byl do analýzy zařazen průřez učebnicemi z různých vzdělávacích oblastí a předmětů (především ale učebnice občanské výchovy/výchovy k občanství, rodinné výchovy/výchovy ke zdraví, dále učebnic z oblasti prvouky/ člověk a jeho svět, ale i např. učebnice dějepisu). Dílčím cílem šetření byla také komparace a zachycení případných rozdílů v prezentaci deviantních jevů v učebnicích z různých období (zahrnuty byly jak učebnice z období před rokem 1989, tak učebnice z 90. let a současné aktuální materiály zpracované s ohledem na realizaci kurikulární reformy).

Z kategorií sociálně deviantního chování byla pozornost zaměřena především na negativní sociální deviace-sociálně patologické jevy. Z konkrétních druhů těchto fenoménů byl důraz kladen na monitoring zobrazování: násilí, konzumace návykových látek (především alkoholu a tabáku jako v naší společnosti legálních drog), autoagresivního jednání včetně suicidálního jednání, týrání zneužívání a zanedbávání dětí, případně žen či seniorů, negativních sociálních jevů (chudoby a bídy, bezdomovectví), kriminality (zejména násilné kriminality, krádeží, podvodů atd.), projevů šikany, rasové, etnické či náboženské nesnášenlivosti atd. Součástí šetření bylo zachycování obsahové správnosti i formální stránky daného tématu, včetně grafického (obrazového) doprovodu.

Z metodologického hlediska bylo výzkumné šetření založeno především na obsahové analýze textu (případně i obrázků v učebnicích). Hlavními (ústředními) výzkumnými otázkami byly otázky: „Do jaké míry je problematika sociálně patologických jevů obsažena v učebnicích pro základní školy?“ a „Jakým způsobem jsou sociálně patologické jevy prezentovány v učebnicích pro základní školy?“

Celkem bylo analyzováno 381 učebnic pro první i druhý stupeň základních škol. V první fázi byly v učebnicích vyhledávány pasáže (textové i obrazové) zahrnující zmínku o zkoumané problematice. Tyto pasáže byly následně převedeny do digitální podoby a podrobeny podrobnější analýze. Kvantifikována byla míra zastoupení jednotlivých typů deviací v učebnicích, podrobněji byl analyzován obsah jednotlivých pasáží.

Vzhledem k faktu, že dosud nasbíraný materiál má mnohem větší potenciál, než je možné aktuálně využít a zahrnout v publikačním výstupu, bude po vzájemné dohodě mezi členy výzkumného týmu další výzkumná práce pokračovat i po oficiálním ukončení projektu a nad jeho rámec dalším rozšiřováním zjištěných faktů a zaměřením se na další fenomény-sociálně patologické jevy v čítankách atd. Do projektu se v této fázi zapojí i další studenti navazujícího magisterského studia Katedry speciální pedagogiky.

časový harmonogram projektu

<i>Termín</i>	<i>Aktivita</i>
Únor-březen 2012	Informační a přípravná fáze výzkumu, studium odborné literatury. Rešeršní práce, příprava bibliografického soupisu analyzovaných učebnic.
duben 2012	Přípravná fáze vlastní analýzy, konstrukce kritérií hodnocení učebnic. Zpřesnění jednotné metodiky analýzy.
duben-červen 2012	Realizační fáze: sběr dat, obsahová analýza textů.
červenec-říjen 2012	Zpracování dat a jejich finální úprava.
prosinec 2012	Příprava publikačních výstupů, konferenční vystoupení.
leden 2013	Ukončení projektu, odevzdání závěrečné zprávy.

Splnění kontrolovatelných výsledků řešení:

1. Odborná stať v časopisu, který bude zařazen na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR (předběžně počítáme s publikací v minimálně jednom z následujících periodik: **Speciální pedagogika, Media4u nebo Prevence úrazů, otrav a násilí.**) V prvním případě je možnost publikace předběžně projednána s vedoucím redaktorem, s ohledem na periodicitu (4x ročně) a tematické řazení jednotlivých čísel by však byla zřejmě možná až v průběhu roku 2013.
2. Vystoupení na vědecké konferenci s mezinárodní účastí. Za dobu trvání úrojektu jsme nenalezli vhodnou tematicky zaměřenou konferenci, jejíž výstup by byl bodově ohodnocen. V rámci řešení projektu byl tak alespoň vypracován text zasláný k publikaci v rámci konference „Mládež a hodnoty 2012“.
3. Článek ve sborníku z navštívené konference. Text byl programovým výborem konference Mládež a hodnoty 2012 přijat k publikování ve sborníku s výhledem na možnost publikování v hodnoceném časopisu Paidagogos.
4. *Na základě finálních výstupů projektu realizační tým pracuje na sestavení tematické studie většího rozsahu a její publikaci ve formě kapitoly v odborné knize nebo jako samostatné monografie. Případné vydání plánujeme v průběhu roku 2013.*

Přehled realizovaných výdajů:

a) osobní náklady (mzdy, odměny, odvody na zdravotní, sociální a úrazové pojištění, tvorba sociálního fondu, dohody o provedení práce a dohody o pracovní činnosti) a jejich stručné zdůvodnění

Odměna řešitele-Martin Kaliba	1490,- Kč (bez zák. odvodů) 2002,6 Kč (včetně zák. odvodů)
Osobní náklady celkem	2002,6 Kč (Kč včetně zák. odvodů)

Osobní náklady (resp. odměna pro řešitele-1490 Kč po odvodech) byly použity jako odměna řešiteli za činnosti spojené s realizací projektu a jako krytí případně vzniklých výdajů (půjčování knih, kopírovací služby, náklady na telekomunikaci atd.)

b) stipendia a jejich stručné zdůvodnění

Michaela Čechová	6000 Kč
------------------	---------

Stipendia celkem	6000 Kč
-------------------------	----------------

Navržená mimořádná stipendia výše uvedeným studentkám jsou odměnou za aktivní participaci na průběhu celého projektu a zároveň slouží jako kompenzace případně vzniklých výdajů spojených s realizací projektu (půjčování knih, kopírovací služby, náklady na telekomunikaci atp.). Mgr. Petra Kalibová v průběhu řešení projektu řádně ukončila studium, proto byla celá částka 6000 Kč vyplacena Bc. Michaele Čechové.

c) materiálové náklady (výdaje na pořízení drobného dlouhodobého hmotného majetku, nehmotného majetku – software, kancelářské potřeby, ostatní materiál) a jejich stručné zdůvodnění

nákup DDHM	Baterie pro notebook	1240,10	Práce s elektronickými materiály, sběr dat, práce se skenovanými materiály.
nákup DDHM	Externí disk (2 kusy)	2744,-	Přenos a záloha dat, prezentace výsledků projektu.
Nákup kancelářských potřeb	Desky, kancelářské boxy, , zvýrazňovače, spony, pořadače atd.	3020,-	Kancelářské práce spojené s agendou projektu.
Celkem		15 006,7-	

S ohledem na specifika projektu, jehož podstatná část spočívala v hloubkové obsahové analýze textových dokumentů, bylo potřebné následující vybavení: přenosný scanner nebo digitální fotoaparát pro vytvoření kopií příslušných stránek textů, pc s příslušným softwarem na práci s daty, zařízení pro připojení k internetu kvůli přístupu ke katalogům knihoven a databázím. Všechny zmíněné požadavky je možné nahradit netbookem. V rámci minimalizace nákladů na projekt byl využit netbook vlastní. Další položkou potřebnou k realizaci projektu jsou dva kusy přenosných externích disků pro zálohu a archivaci dat a jejich sdílení mezi členy týmu.

Z důvodu nižší pořizovací ceny baterie pro notebook a externích disků byla zbylá částka použita na nákup kancelářských potřeb.

Celkový přehled nákladů:

Osobní náklady	2002,6 Kč (včetně zák. odvodů)
Stipendia	6000 Kč
Materiálové náklady	7004,1 Kč
Náklady celkem	15 006,7 Kč

Přílohy: výsledovka projektu z programu Magion

Datum: 2. 1. 2013

Mgr. Martin Kaliba
Podpis odpovědného řešitele